

Elżbieta Dziegieć

PRZEMIANY OSADNICTWA WIEJSKIEGO
POD WPLYWEM TURYSTYKI I WYPOCZYNKU
W ŚWIECIE LITERATURY

LES TRANSFORMATIONS DE LA COLONISATION RURALE
SOUS L'INFLUENCE DU TOURISME ET DU REPOS

En s'appuyant sur la littérature polonaise et française, on a présenté la grandeur du mouvement de repos organisé en dehors des villes, les formes d'installation, les conséquences économiques résultant du développement du repos sur les terrains ruraux, ainsi que les transformations physionomiques, spatiales et de population s'opérant à l'intérieur des villages remplissant les fonctions touristiques et de repos.

On a distingué les phases des transformations ayant lieu dans les villages polonais et français sous l'influence du tourisme et du repos.

Uciążliwość życia w miastach, a zwłaszcza wysoki stopień koncentracji przestrzennej ludności na niewielkim stosunkowo obszarze, konsekwencje obecności przemysłu itp., powodują potrzebę przebywania i wypoczynku w odmiennych warunkach, w środowisku wolnym od niekorzystnych przekształceń, w bliskim kontakcie z naturą, a więc w środowisku pozamiejskim.

Tradycje wypoczynku na terenach wiejskich są odległe. Nie wnikając w ich historię należy podkreślić, iż zjawisko to nabrało masowego charakteru, zwłaszcza w drugiej połowie obecnego stulecia.

W Polsce, po II wojnie światowej nastąpił szybki rozwój wypoczynku pozamiejskiego. Jak podaje J. Michałak (1978), w 1960 r. tylko z jednej formy wypoczynku, a mianowicie z zorganizowanych wczasów, skorzystało 3,46 mln osób, a w 1973 r. liczba ta wzrosła ponad 4-krotnie (15 mln). W 1977 r. w ruchu turystycznym pobytowym uczestniczyło 16,5 mln osób. W roku 2000 zaś, przewiduje się, iż z tej formy wypoczynku będzie korzystać 30,6 mln osób (S. W a r z y n i a k 1980).

Dostępne materiały nie pozwalają jednak na odpowiedź, jaką część tego ruchu kieruje się lub będzie kierować na tereny wiejskie. Należy zaznaczyć, iż w Polsce obszary o walorach wypoczynkowych, związane z przestrzenią wiejską, stanowią blisko 30% powierzchni kraju. Na obszarach tych znajduje się prawie połowa krajowej bazy noclegowej, przy czym szacuje się, iż co najmniej 3/4 ruchu turystycznego korzystającego z noclegów (pobyty i znaczna część wycieczek) odbywa się na terenach wiejskich (S. W a r z y n i a k 1980).

We Francji, w pierwszym okresie powojennym, tereny wiejskie były także głównym miejscem pobytów wakacyjnych¹. W 1949 r. — 48,5% ogólnej liczby dni wakacyjnych Francuzów to dni spędzone we wsiach. Od 1975 r. do chwili obecnej odsetek dni wakacyjnych spędzonych na terenach wiejskich w stosunku do ogólnej liczby dni wakacyjnych jest stały i waha się w granicach od 28 do 29%. W 1981 r. wynosił on 28,7% (M. B o n n e a u 1983). Z ogólnej liczby 30 mln Francuzów wyjeżdżających w 1981 r. w celach wypoczynkowych — ok. 8 mln wypoczywało na terenach wiejskich. Przytaczane liczby wskazują na niemałe znaczenie tych terenów w wypoczynku społeczeństwa francuskiego. W sezonie letnim, jak podaje R. L i v e t (1971), już w latach sześćdziesiątych od 1/4 do 1/3 zaludnienia wsi francuskich stanowili mieszkańcy miast. Ta inkrustacja zaludnienia miejskiego na terenach wiejskich ma liczne konsekwencje.

Celem niniejszej pracy jest określenie etapów i sposobów przemian, jakie dokonują się w osadnictwie wiejskim pod wpływem rozwoju turystyki i wypoczynku w świetle literatury polskiej i francuskiej.

Zestawienie prac z Polski i Francji wydaje się celowym i uzasadnionym, gdyż w krajach tych — ze względu na ich różny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, a w konsekwencji zamożności — przekształcenia wsi, jakie dokonują się pod wpływem funkcji turystyczno-wypoczynkowej, znajdują się na odmiennych etapach. Różne są także sposoby tych przemian. Pokazanie przemian wsi francuskich może wskazywać na perspektywę, jakie czekają polskie osadnictwo wiejskie.

Niniejszy artykuł został opracowany na podstawie publikacji książkowych i artykułów zarówno polskich, jak i francuskich, które ukazywały się począwszy od lat sześćdziesiątych. Publikacje polskie to głównie prace geograficzne, a także socjologiczne i ekonomiczne, natomiast francuskie dotyczą przede wszystkim prac geograficznych poświęconych przemianom osadnictwa na terenach rolniczych.

¹ Geografowie francuscy wyraźnie oddzielają turystykę wiejską — mając na myśli tereny rolnicze — od turystyki górskiej czy nadmorskiej.

1. FORMY WYPOCZYNKU NA TERENACH WIEJSKICH

Nie zagłębiając się w historię rozwoju turystyki na terenach wiejskich należy zaznaczyć, iż we Francji począwszy od lat pięćdziesiątych obserwuje się — jak to określa H. Desplanques (1973) — wprost „widowiskowy” rozwój turystyki wiejskiej.

Najważniejszą formą zakwaterowania wypoczynkowego były tzw. drugie domy (*résidence secondaire*). Gwałtowny ich rozwój od lat pięćdziesiątych, a głównie sześćdziesiątych, był związany z powrotami i adaptacją domów rodzinnych na domy letnie dawnych mieszkańców wsi lub osób rodzinnie powiązanych z terenami wiejskimi (B. Barbier 1977, M. Bonneau 1974, A. Soulier 1974). Dobrym przykładem ilustrującym to zjawisko mogą być wyniki szczegółowych badań przeprowadzonych przez A. Souliera w Langwedocji w małej wiosce Ladevois. Początkowo na 6 drugich domów, które znajdowały się w tej wiosce, 4 były związane z dziedziczeniem, a tylko 2 z kupnem. W miarę upływu czasu proporcje te zmieniły się. W latach 1966—1969 na 72 domy, które stały się drugimi rezydencjami — tylko 18 było związanych z dziedziczeniem, a 54 z kupnem. Wyniki ankiety przeprowadzonej w całej Langwedocji wykazały, że 60% właścicieli drugich domów było rodem z tych terenów (A. Soulier 1974).

Wielu geografów określa drugie domy jako typowy „fenomen francuski”. Są one dla tego kraju bardzo charakterystyczne. W 1954 r. było we Francji 450 tys. drugich domów, w 1962 r. — 950 tys., w 1968 r. — 1,7 mln (B. Barbier 1977), a w 1982 r. — 2,3 mln (J. Renucci 1984). Aż 58,5% drugich domów jest zlokalizowanych na terenach wiejskich. Jak już wcześniej zaznaczono — w środowisku wiejskim drugie rezydencje to najczęściej stare rolnicze domy, opuszczone w wyniku emigracji ze wsi. Niemniej jednak w regionach o silnej presji turystycznej buduje się także nowe domy na działkach kupionych od rolników lub od władz gminnych w wyniku parcelacji gruntów (M. Bonneau 1983). W niektórych departamentach nadmorskich, górskich czy departamencie paryskim na 100 km² przypada ponad 1000 drugich domów. Na terenach zaś typowo rolniczych wartość ta wynosi najczęściej 200—300. (J. Renucci 1984). Począwszy od 1951 r. rozwijają się we wsiach francuskich, początkowo powoli, a od lat sześćdziesiątych szybko — inne formy zakwaterowania turystycznego głównie najemnego: wiejskie mieszkania wakacyjne (*gîtes ruraux*), pokoje do wynajęcia (*chambre d'hôtes*), camping-carawaning na fermach, wypoczynek połączony ze stażem u rzemieślników tzw. wakacje niezwykle (*les vacances insolite*). Funkcjonują one obok pozostałych form, typu: hotele wiejskie, wioski wakacyjne (*les villages de vacances*), wsie let-

niskowe (*station vertes de vacances*), rodzinne domy wakacyjne (M. Bonneau 1978). Najważniejszą jednak rolę wśród różnorodnych form zakwaterowania wypoczynkowego odgrywają — ze względu na ich liczbę — drugie domy oraz wiejskie mieszkania wakacyjne. Jak podkreśla w swoich pracach M. Bonneau w niektórych wsiach ich liczba jest niekiedy większa niż liczba stałych mieszkań.

Rozwijający się w Polsce, po II wojnie światowej, ruch wypoczynkowy jest związany głównie z ośrodkami zorganizowanych wczasów pracowniczych, z wynajmem kwater prywatnych oraz drugimi domami. Pewne znaczenie posiada także turystyka kempingowa oraz pobyty u rodzin i krewnych na wsi.

W dostępnych materiałach statystycznych GUS i innych brak jest danych dotyczących liczby miejsc noclegowych w kwaterach prywatnych², jak również wiarygodnych informacji dotyczących drugich domów. Stąd też trudno, na podstawie fragmentarycznych opracowań określić rolę poszczególnych form zakwaterowania wypoczynkowego na terenach wiejskich.

W ostatnich latach powstają jednak w Polsce coraz korzystniejsze warunki do wprowadzenia funkcji wypoczynkowej w krajobraz rolniczy. Składa się na to wiele przyczyn. Jedną z nich, jak podkreśla W. Kosiński (1980a), jest kryzys powszechnie dotychczas lansowanych struktur wypoczynkowych oraz miejscowości wypoczynkowych złożonych z domów-bloków, a także wyczerpywanie się zasobów atrakcyjnych krajobrazów naturalnych (nadmorskich, górskich, pojeziernych), jako miejsc eksploatacji wypoczynkowej, ich nadmierne przeciążenie powodujące, że tereny te tracą na swojej atrakcyjności.

Wyrazem potrzeby przebywania ludności miejskiej w stałym kontakcie z przyrodą jest szybko rozwijająca się w ostatnich latach forma indywidualnego budownictwa wypoczynkowego — drugich domów.

Budownictwo to zapoczątkowane w Polsce w latach sześćdziesiątych rozwija się żywiołowo, zwłaszcza po 1970 r. Jak wynika z NSP z 1978 r. na obszarze Polski znajdowało się 28 766 domów letniskowych. Ponad 83% drugich domów — jak podaje J. Michalak (1981) — zlokalizowanych było na terenach wiejskich, a prawie 17% w granicach administracyjnych miast. Budownictwo to jest skoncentrowane zwłaszcza na obszarach niezbyt odległych od centrów aglomeracji miejsko-prze-

² NSP z 1970 r. po raz pierwszy zarejestrował liczbę miejsc noclegowych w kwaterach prywatnych na wsi. Jednakże jak wykazały sondażowe badania Instytutu Gospodarki Mieszkaniowej w 1972 r. zarówno liczba miejscowości, w których praktykuje się wynajmowanie kwater prywatnych, jak i liczba miejsc noclegowych jest w rzeczywistości większa (J. Michalak 1978). S. Wawrzyniak (1980) ocenia bazę kwater prywatnych na wsi na ok. 110 tys. miejsc.

mysłowych, a także o najwyższych walorach przyrodniczych. W planach zagospodarowania turystycznego przewiduje się, że do 1990 r. — 800 tys. — 1 mln rodzin w Polsce będzie posiadało drugi dom (B. Rogalewska 1980).

Z dokonanego skrótego przeglądu form zakwaterowania wypoczynkowego na terenach wiejskich we Francji i w Polsce wynikają przede wszystkim znaczne różnice w zakresie skali, możliwości i różnorodności wypoczynku istniejące w obu tych państwach.

2 KONSEKWENCJE EKONOMICZNE WYPOCZYNKU NA TERENACH WIEJSKICH

Z rozwoju turystyki i wypoczynku na terenach wiejskich wynikają liczne konsekwencje ekonomiczne. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- aktywizację różnych dziedzin życia społeczno-gospodarczego na szczeblu regionu;
- lepsze wyposażenie w infrastrukturę komunalną;
- tworzenie nowych miejsc pracy, zwłaszcza w usługach i budownictwie;
- wzrost obrotów w placówkach usługowych, głównie w handlu i gastronomii;
- zmniejszanie się powierzchni rolniczych, wzrost cen ziemi.

Roła turystyki w aktywizacji życia społeczno-gospodarczego w Polsce była przedmiotem badań i dość licznych opracowań (M. Strzeszewski, J. Węgliński 1969, A. Kornak 1976, J. Kruczała 1972, A. Nowakowska 1977, T. Jarowiecka 1977 i in.). Autorzy udowadniają w nich pozytywny wpływ rozwoju turystyki na aktywizację różnych sfer życia, a zwłaszcza usług. Podkreślają, że rozwój turystyki jest stymulatorem ogólnego rozwoju regionu. Należy jednak zaznaczyć, iż większość badaczy posługuje się opisem, często teoretycznym, niekiedy intuicyjnym bez przedstawiania wyników konkretnych badań.

W opracowaniach francuskich, a zwłaszcza takich autorów, jak: B. Barbier (1977), F. Cribier (1967, 1969, 1973), M. Boyer (1972), P. Preau (1976), M. Bonneau (1973), R. Béteille (1976), wskazuje się na korzyści społeczno-gospodarcze wynikające z rozwoju funkcji turystycznych na danym terenie, a przejawiające się w tworzeniu nowych miejsc pracy, zwłaszcza w usługach, rzemiośle i budownictwie. W pracach tych podaje się liczne przykłady.

W literaturze polskiej stosunkowo dużo prac poświęcono znaczeniu turystyki dla życia ekonomicznego wsi. Badano szczególnie zagadnienia obrotów handlu i gastronomii, dochodów ludności, budownictwa itp.

W wielu pracach stwierdzono wyraźny wpływ turystyki na obroty handlu detalicznego (R. Peretiatkowicz 1968, D. Surówka 1973, A. Król 1979, A. Kiesler 1967 i in.), jak również na wzrost dochodów ludności (A. Kiesler 1968, T. Zygmuntowicz 1967, M. Gaziński 1972, M. Drzewiecki 1979, 1980, A. Jackowski 1971, T. Sztukowska 1976). Udowodniono, że w niektórych rejonach kraju dochody ludności z tytułu rozwoju funkcji turystycznych, a w szczególności z wynajmu kwater są znaczne. Badania przeprowadzone w regionie krakowskim wykazały, że wpływy z turystyki w 1965 r. stanowiły 1/5 dochodów ludności z tytułu płac, a w niektórych rejonach tego województwa od 50 do 90% średniego dochodu rocznego przypadającego na głowę mieszkańca z tytułu rolnictwa (T. Zygmuntowicz 1967). W byłym zaś powiecie nowotarskim dochody z turystyki wynosiły ok. 19% dochodów globalnych ludności (A. Kiesler 1968). Szczegółowe badania przeprowadzone przez A. Drzewieckiego (1980) w 11 wsiach pomorskich wykazały, iż miesięczne dochody z turystyki wynosiły średnio na 1 rodzinę 14,7% jej ogólnych dochodów.

Podstawowym źródłem dochodów z turystyki we wsiach polskich jest wynajem kwater prywatnych. Jak stwierdza M. Drzewiecki (1979) przynosi on gospodarstwom domowym 91% dochodów ludności uzyskiwanych z obsługi ruchu turystycznego. Według szacunku S. Wawrzyńiaka (1980) dochód z wynajmu kwater dla gospodarstw rolnych stanowi ok. 30% dochodu z pracy w rolnictwie. Badania przeprowadzone we wsi Żegocina (woj. krakowskie) wykazały, iż dochodowość rolna w tej wsi powiększa się o wpływy z wynajmu kwater o 24% przy najniższych cenach pokoi, do 45% przy najwyższych (S. Wodejko 1969). Natomiast dochody z wynajmu kwater w byłym powiecie augustowskim oszacowano na 74% ogólnych zysków pozarolniczych ludności (T. Sztukowska 1976).

We Francji dochody uzyskiwane z rozwoju funkcji turystyczno-wypoczynkowych na terenach wiejskich osiągają w pewnych regionach wartości 40% dochodów rolniczych, a najczęściej na terenach mało atrakcyjnych wynoszą 5–20% (M. Bonneau 1983). Składają się na nie wpływy pieniężne ze sprzedaży mieszkań i terenów pod zabudowę, sprzedaży materiałów budowlanych, wynajmu mieszkań itp.

Jedną z poważniejszych konsekwencji rozwoju wypoczynku na terenach wiejskich jest zmniejszenie się powierzchni rolniczych, a także wzrost cen ziemi. Potwierdzają to badania przeprowadzone w Normandii (P. Brunet, M. C. Dionnet 1969, D. Clary 1984), Langwedocji (A. Soulier 1973, 1974), w zachodniej Francji (M. Bonneau 1978), Masywie Centralnym (J. P. Michel 1974), a także prace B. Barbier (1977), A. Berger, P. Lacombe, A. Soulier (1979).

Jak podają P. Brunet i M. C. Dionnet (1969), turystyka pochłania każdego roku znaczne powierzchnie. W gminach położonych wewnątrz Francji są to wielkości umiarkowane, nie przekraczające (do 1970 r.) — 10% powierzchni rolniczej gminy. Natomiast w morskiej strefie nadbrzeżnej o szerokości 2—3 km rolnicy nie wykorzystują więcej jak 1/3 powierzchni.

W opracowaniach francuskich podkreśla się także, iż na przestrzeni lat powojennych następuje zmniejszanie się przeciętnych powierzchni zakupionych działek, co jest związane ze znacznym na nie popytem, a także wspomnianym już wzrostem cen ziemi. Nabywcami tej ziemi są najczęściej mieszkańcy miast. Badania przeprowadzone w Langwedocji wykazały, iż pomiędzy 1950 r. i 1959 r. — 60% nabywców ziemi pochodziło ze środowiska pozarolniczego, zaś w latach 1959—1969 odsetek ten wzrósł do 85% (A. Soulier 1974). W wyniku napływu ludności pozarolniczej zmienia się funkcja terenów wiejskich. W sposób wyraźny zmniejsza się także liczba rolników. Potwierdzają to badania przeprowadzone w różnych regionach Francji (P. Brunet, M. C. Dionnet 1969, M. Bonneau 1979, G. Gazes 1973, J. M. Dewailly 1973, R. Béteille 1976, P. Preau 1976). Dobrym przykładem może być Pays d'Auge (Normandia), gdzie w ciągu 15 lat liczba rolników zmniejszyła się o połowę (P. Brunet, M. C. Dionnet 1969).

W Polsce badania przeprowadzone przez A. Matczaka (1981) wykazały, iż pojawienie się na obszarach wiejskich terenów wypoczynkowych wywołuje bezpośrednie i pośrednie zmiany w strukturze użytkowania ziemi. Zmiany te wyrażają się powstaniem nowej formy użytkowania, jaką są działki letniskowe i działki zajęte przez ośrodki wypoczynku zbiorowego, a także spadkiem wielkości użytków rolnych i leśnych.

3. PRZEMIANY OSADNICTWA WIEJSKIEGO

Rozwój funkcji wypoczynkowej na terenach wiejskich powoduje transformacje zarówno w całej wiejskiej sieci osadniczej, jak i w obrębie poszczególnych wsi, ich układów przestrzennych, zabudowy, zagospodarowania działek, a także zmiany w sferze struktur demograficznych.

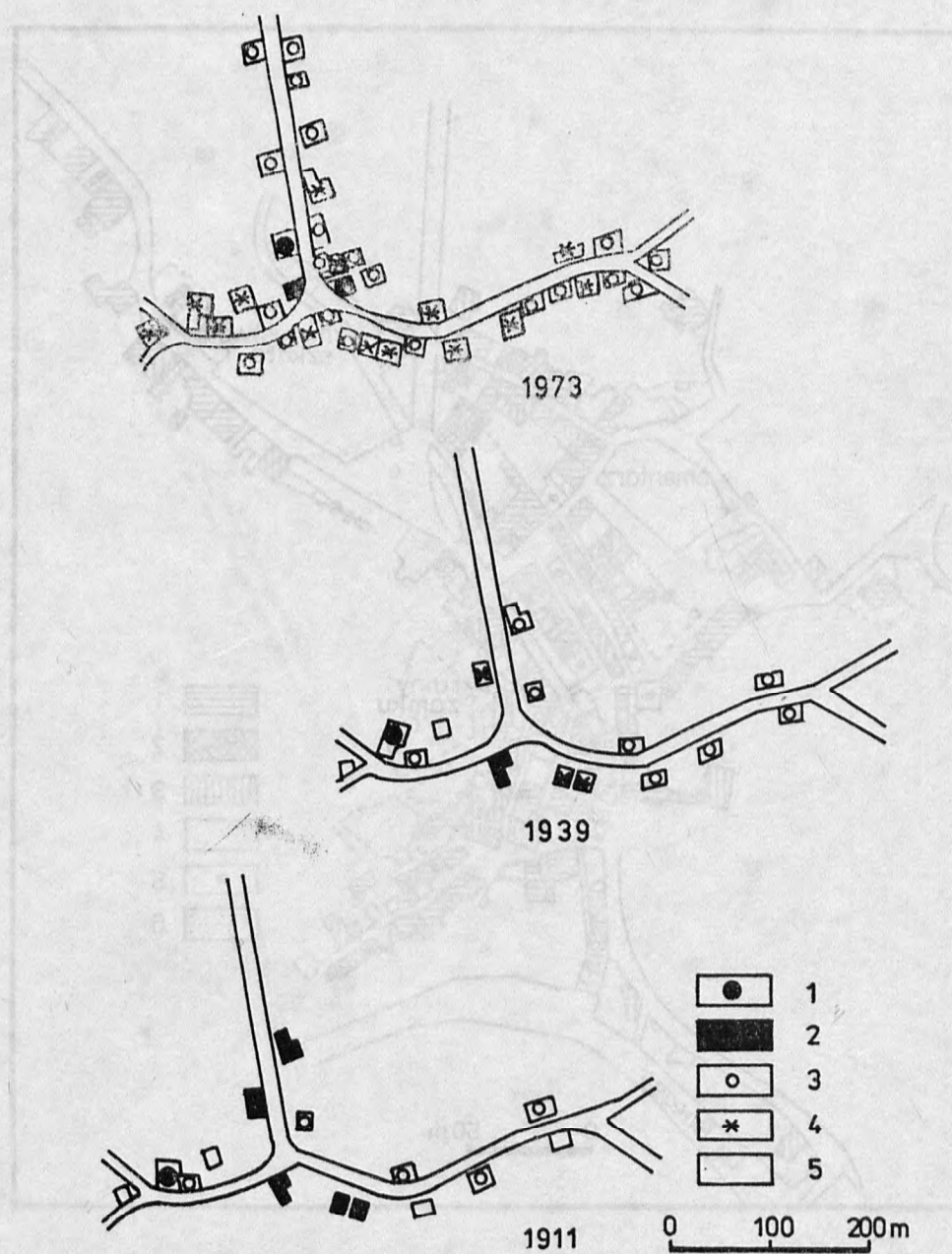
W warunkach francuskich dużą rolę w tych przemianach odegrały zwłaszcza drugie domy, a także inne wymienione wcześniej formy zakwaterowania wypoczynkowego. Drugie domy na terenach wiejskich to w 66% stara, przebudowana dla potrzeb ich właścicieli zabudowa rolnicza (J. Renucci 1984).

Przy restauracji starych domów respektuje się często — co najmniej w fasadzie budynku — tradycyjną architekturę. W przypadku budowy nowych drugich domów — z powodu trudności w znalezieniu materiałów dawniej używanych (często lokalnych) — wykorzystuje się obecnie materiały przemysłowe, co powoduje pewną uniformizację zabudowy i nie najlepsze efekty estetyczne (M. Bonneau 1974, A. Soulier 1974 i in.). Wsie, w których rozwinęły się w znacznym stopniu drugie domy są określane jako „wioski z zamkniętymi okiennicami” z powodu wykorzystania ich tylko w określonych porach roku czy tygodnia (J. Ginier 1971—1972). Wsie te tracą swą podstawową funkcję rolniczą. Potwierdzają to przykłady szczegółowych studiów przeprowadzonych m. in. przez M. Bonneau (1974) we wsi Keriven w zachodniej Francji oraz A. Soulier (1974) we wsi St. Jean de Buèges w Langwedocji (rys. 1 i rys. 2, 3). Następują też wyraźne przemiany w zabudowie działki. Najczęściej dom mieszkalny jest przebudowywany, a budynki gospodarcze usuwane bądź również przebudowywane dla potrzeb zakwaterowania wypoczynkowego. W skrajnych przypadkach dochodzi do zasadniczej zmiany funkcji działki (rys. 4).

Wyraźne zmiany następują także na poziomie indywidualnych domów rolników mieszkających we wsiach o funkcji wypoczynkowej. Następuje ich modyfikacja, zwiększa się pojemność, a także zmienia się funkcja poszczególnych części domu. Duże niegdyś izby zostają podzielone na mniejsze, stajnie przekształca się w pokój pobytowy, hangar przebudowywuje się na garaż itd.

Badania ankietowe przeprowadzone w Anjou i Bretanii Centralnej przez M. Bonneau (1974, 1978) pozwalają stwierdzić, iż turystyka pociąga za sobą ulepszenie komfortu domów rolniczych. Co prawda, porównanie wyposażenia w podstawowe urządzenia sanitarne domów rolniczych i drugich domów wypada na niekorzyść tych pierwszych, to jednak we wsiach, w których istnieją drugie domy, odsetek domów rolniczych posiadających łazienkę lub prysznic jest wyższy niż we wsiach, w których funkcja wypoczynkowa nie rozwinęła się.

Sygnalizując przemiany osadnictwa wiejskiego we Francji nie można pominąć faktu, iż rozwój różnorodnych form wypoczynku w istotny sposób przyczynia się do renowacji tego osadnictwa. Restauruje się stare, opuszczone fermy, karczmy, zamki czy stacje pocztowe, przystosowując je do specjalnych form wypoczynku, jak: rodzinne domy wakacyjne, kolonie, „izolowane kąciaki” itp. O adaptacji starej zabudowy rolniczej do potrzeb drugich domów już wspomniano. Jest to aspekt pozytywny, gdyż zachowuje się dawną zabudowę, niekiedy o cennych walorach architektonicznych.

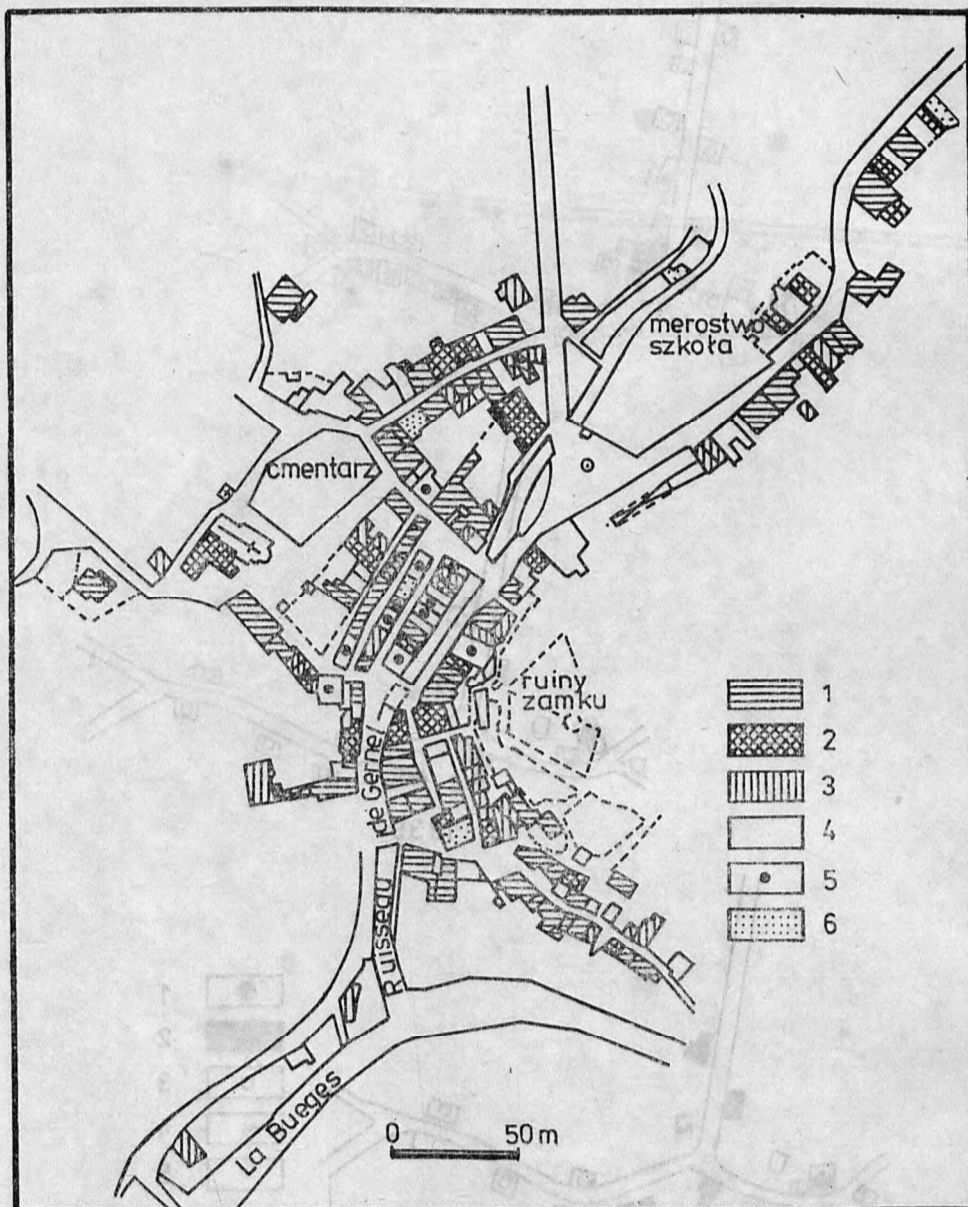

Rys. 1. Keriven: ewolucja zabudowy (źródło: M. Bonneau 1974, s. 126)

1 — zabudowa mieszkaniowa z gospodarczą (zagrodową), 2 — usługi, 3 — rezydencje podstawowe,
4 — drugie rezydencje, 5 — tereny nie zabudowane

Fig. 1. Keriven: evolution de l'habitat (selon M. Bonneau 1974, p. 126)

1 — exploitation agricole, 2 — service, 3 — résidence principale, 4 — résidence secondaire,
5 — non bâti

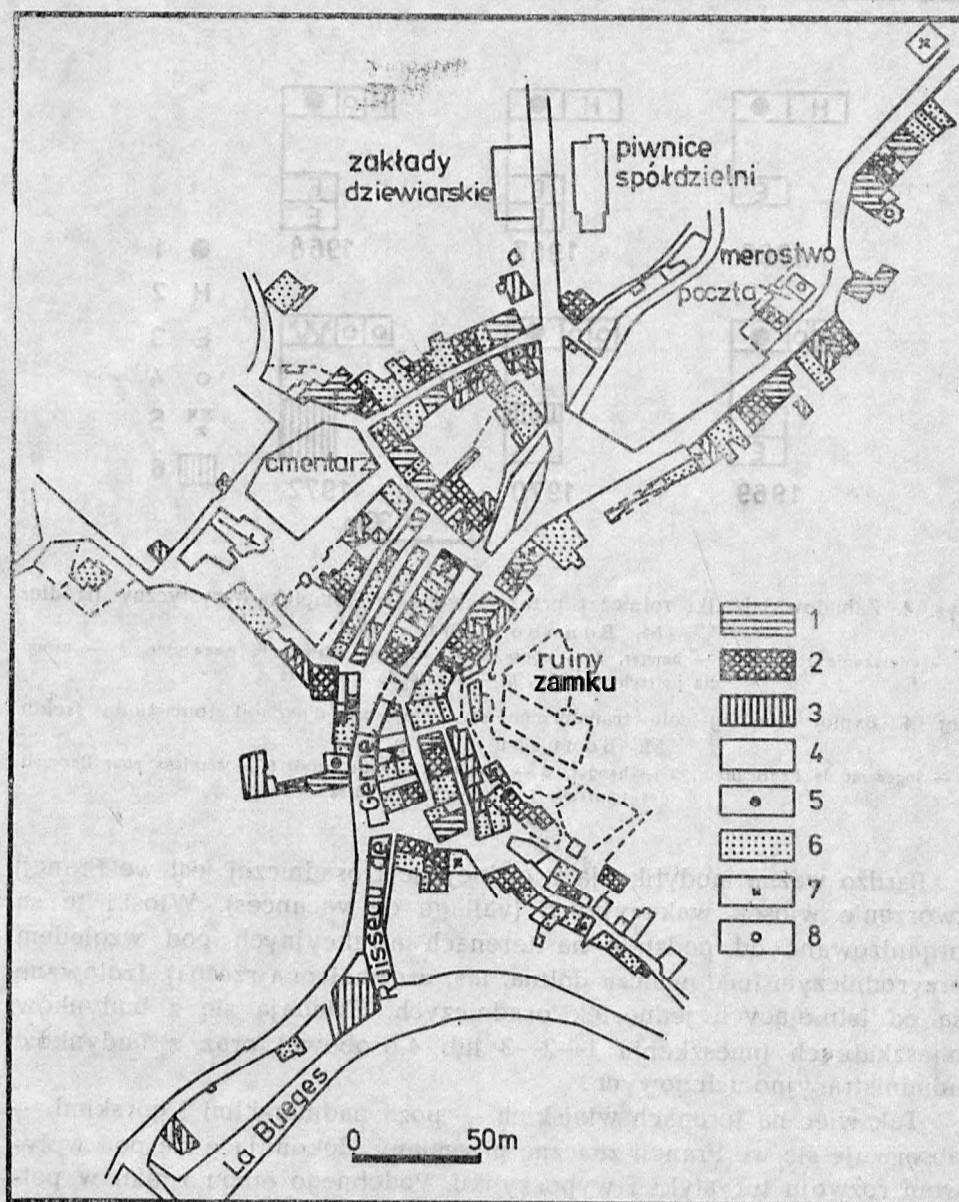

Rys. 2. St. Jean de Buèges w 1939 r. (źródło: A. Soulier 1974, s. 136)

1 — zabudowa mieszkaniowa rolników, 2 — budynki o funkcji nierolniczej, 3 — budynki o funkcji rolniczej, 4 — budynki w ruinie i nie zamieszkałe, 5 — handel, 6 — drugie rezydencje (zamieszkałe co najmniej 1 raz w roku przez swoich właścicieli)

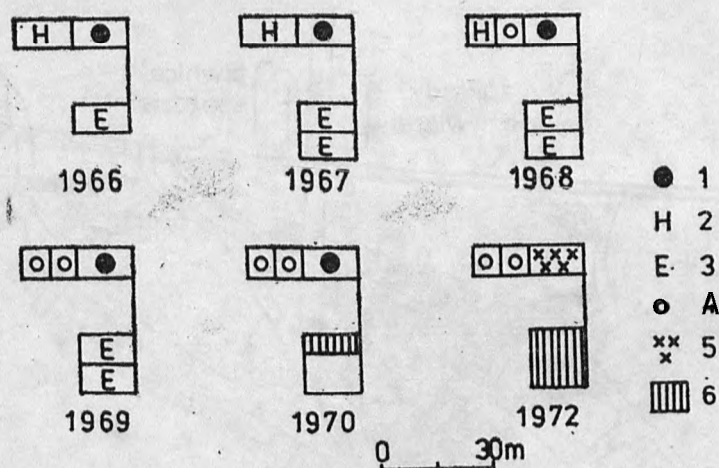
Fig. 2. St. Jean de Buèges en 1939 (selon A. Soulier 1974, p. 136)

1 — résidence principale d'agriculteur, 2 — bâtiment à fonction non agricole, 3 — bâtiment agricole de fonction, 4 — habitation vacante et en ruine, 5 — commerce, 6 — résidence secondaire (habitée au moins 1 fois par an par son propriétaire)

Rys. 3. St. Jean de Buèges w latach 1968—1969 (źródło: A. Soulier 1974 s. 137)
 1 — zabudowa mieszkaniowa rolników, 2 — budynki o funkcji nierolniczej, 3 — budynki o funkcji rolniczej, 4 — budynki nie zamieszkałe i w ruinie, 5 — handel, 6 — drugie rezydencje (zamieszkałe co najmniej 1 raz w roku), 7 — drugie rezydencje w trakcie restauracji, 8 — budynki wakacyjne

Fig. 3. St. Jean Buèges en 1968—1969 (selon A. Soulier 1974, p. 137)
 1 — résidence principale d'agriculteur, 2 — bâtiment à fonction non agricole, 3 — bâtiment agricole de fonction, 4 — habitation vacante et en ruine, 5 — commerce, 6 — résidence secondaire (habitée au moins 1 fois par an par son propriétaire), 7 — résidence secondaire en cours de restauration, 8 — meubles de vacance

Rys. 4. Zabudowa działki rolniczej przekształcona w kompleks turystyczny (źródło: M. Bonneau 1974, s. 125)

1 — mieszkanie rolnika, 2 — hangar, 3 — obora, 4 — wiejskie mieszkanie wakacyjne, 5 — usługi dla potrzeb turystów, 6 — pokoje do wynajęcia

Fig. 4. Exploitation agricole transformée en complexe d'accueil touristique (selon M. Bonneau 1974, p. 125)

1 — logement de l'agriculteur, 2 — hangar, 3 — étable, 4 — gîte rural, 5 — services pour l'accueil des touristes, 6 — chambres d'hôtes

Bardzo ważną modyfikacją wiejskiej sieci osadniczej jest we Francji tworzenie wiosek wakacyjnych (village de vacances). Wioski te są organizowane od podstaw na terenach atrakcyjnych pod względem przyrodniczym (malownicza dolina, las, urozmaicona rzeźba). Izolowane są od istniejących jednostek osadniczych. Składają się z budynków mieszkalnych (mieszkania 1—2—3 lub 4-osobowe) oraz z budynków administracyjno-usługowych.

Tak więc na terenach wiejskich — poza nadmorskimi i górskimi — obserwuje się we Francji znaczne przemiany, dokonujące się pod wpływem rozwoju turystyki i wypoczynku. Podobnego etapu zmian w polskiej sieci osadnictwa wiejskiego nie można stwierdzić na podstawie istniejącej literatury.

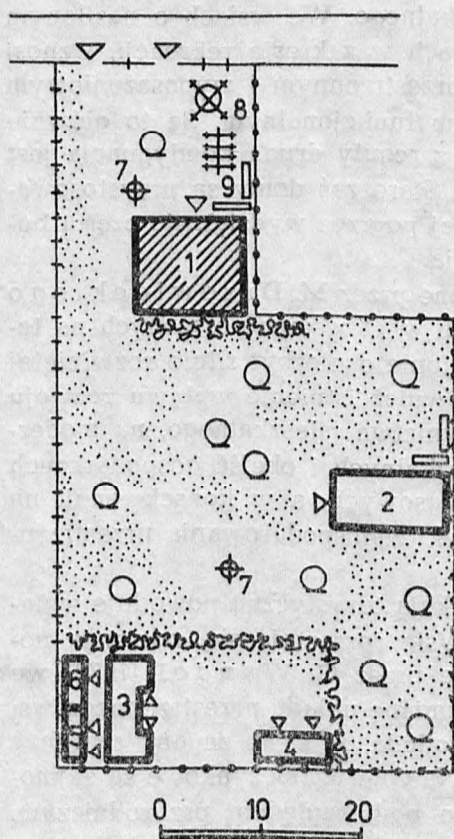
Szczegółowe badania przeprowadzone przez J. Michalak (1973, 1978) w latach 1972—1975 w 20 wsiach położonych w atrakcyjnych strefach krajobrazowych (nadmorskiej, pojeziernej, wyżynnej i górskiej) i jednocześnie charakteryzujących się wysokim udziałem miejsc noclegowych w kwaterach prywatnych, wykorzystywanych głównie indywidualnie, wykazały, iż ruch turystyczny prowadzi do wielu zmian

w strukturze przestrzennej tych osiedli. Zmiany te wyrażają się w Polsce głównie modyfikacją domu mieszkalnego. We wsiach o nasilonym ruchu turystycznym i długich tradycjach w zakresie rekreacji, wznosi się budynki o wyższym standardzie przestrzennym i wyposażeniowym z odpowiednio dostosowanym układem funkcjonalnym. Są to głównie budynki 2-kondygnacyjne, w których z reguły druga kondygnacja jest przeznaczona wyłącznie dla turystów. Stare zaś domy są przystosowane do pełnienia funkcji wypoczynkowej poprzez wydzielenie części budynku, przeznaczonej do wynajmowania.

Szczegółowe badania przeprowadzone przez M. Drzewieckiego (1980), w połowie lat siedemdziesiątych w 11 wsiach położonych na terenie Borów Tucholskich — a więc rejonie o niezbyt silnie rozwiniętej funkcji turystycznej — udowodniły również istnienie wpływu rozwoju turystyki na realizację nowego budownictwa mieszkalnego, na modernizację i konserwację budynków mieszkalnych i obiektów gospodarczych — przystosowanie ich do funkcji czasowych, a w konsekwencji na fizjonomię tych wsi — poprawę estetyki zagospodarowania przestrzennego wsi.

Nowe budownictwo związane z funkcją turystyczną powoduje zmiany w układach przestrzennych wsi. Wsie rozrastają się, powstają nowe dzielnice. Badania przeprowadzone przez G. Wandel (1973) we wsi Charzykowy wykazały radykalną zmianę układu przestrzennego wsi po II wojnie światowej. Autorka udowodniła, że są to zmiany związane z rozwojem turystyki na tym terenie. Na cele wypoczynkowe są zajmowane często tereny najatrakcyjniejsze pod względem przyrodniczym. Parcelacja terenów rolnych i leśnych na działki i ośrodki wypoczynkowe prowadzi do widocznych zmian w morfologii wsi, powoduje całkowite lub częściowe przekształcenie ich rozplanowania przestrzennego. A. Matczak (1984) na podstawie szczegółowych badań w 77 miejscowościach strefy podmiejskiej Łodzi opracował modele rozplanowania przestrzennego osiedli wiejskich posiadających działki i domy letniskowe. Cytowany autor stwierdza, iż osiedli o pełnym przekształceniu układu przestrzennego na badanym terenie jest jeszcze niewiele, natomiast liczniejsze są wsie z częściowym przekształceniem siedliska lub rozłogów wiejskich. Należy jednak podkreślić, iż prac z tej dziedziny jest bardzo niewiele zarówno w Polsce, jak i we Francji.

Z literatury przedmiotu wynika, iż przemiany w zabudowie działek w Polsce nie występują w takiej skali, jak we Francji. Badania J. Michalak (1973, 1978) dowodzą, iż są to przemiany bardzo ograniczone (częściowe), sprowadzające się do urządzania części rekreacyjnej dla czasowiczów. Spośród 200 działek, które zinwentaryzowano, jedynie we wsiach o długich tradycjach letniskowych, a więc nadmorskich

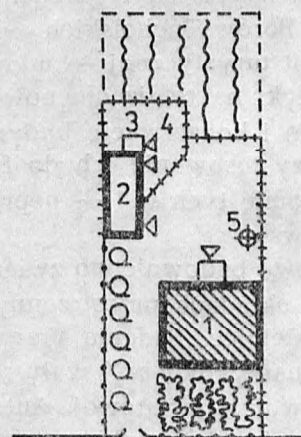

Rys. 5. Działka o powierzchni 2200 m² w Karwi. Część przeznaczona na rekreację letników wyraźnie oddzielona od części gospodarczej (źródło: J. Michalak 1978, s. 74)

1 — budynek mieszkalno-letniskowy, 2 — budynek letniskowy, 3 — budynek inwentarski, 4 — szopa na narzędzia, 5 — ustępy suche, 6 — śmietnik, 7 — studnia, 8 — huśtawki dla dzieci

Fig. 5. La parcelle à la superficie de 2200 m² à Karwia. La partie destinée à la récréation des estivants distinctement séparée de la partie de ferme (selon J. Michalak 1978, p. 74)

1 — maison d'habitation et estivale, 2 — maison estivale, 3 — bâtiment servant à loger le cheptel vif, 4 — hangar à instruments, 5 — toilettes sans eau courante, 6 — poubelle, 7 — puits, 8 — balançoires pour les enfants

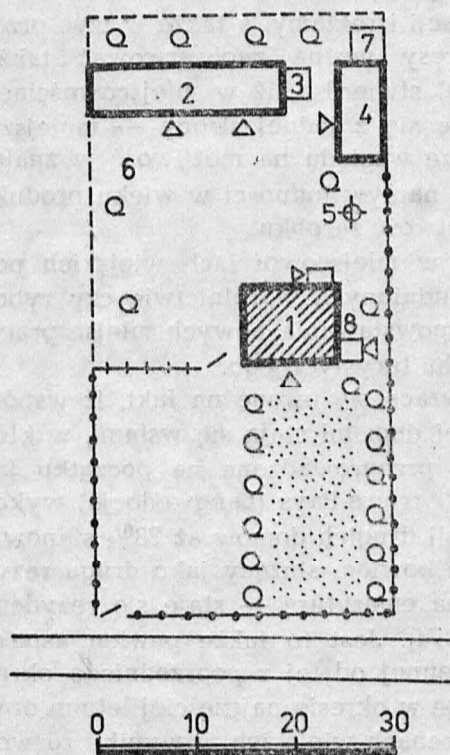
Rys. 6. Działka o powierzchni 900 m² w Suścu. Brak miejsca na rekreację (źródło: J. Michalak 1978, s. 75)

1 — budynek mieszkalny, 2 — budynek gospodarczy, 3 — ustęp suchy, 4 — wybieg dla drobiu, 5 — studnia

Fig. 6. La parcelle à la superficie de 900 m² à Susiec. Pas de place pour la récréation (selon J. Michalak 1978, p. 75)

1 — maison d'habitation, 2 — bâtiment servant à loger des animaux et des choses, 3 — toilettes sans eau courante, 4 — basse-cour, 5 — puits

i niektórych górskich, na nielicznych tylko działkach część gospodarcza jest oddzielona od rekreacyjnej (rys. 5, 6, 7).

Rys. 7. Działka o powierzchni 2200 m² w Łomnicy. Część rekreacyjna wyraźnie oddzielona od części gospodarczej (źródło: J. Michalak 1978, s. 75)
1 — budynek mieszkalny, 2 — stodoła, 3 — śmietnik, 4 — budynek inwentarski, 5 — studnia, 6 — piwnica ziemna, 7 — gnojownia, 8 — ustęp suchy

Fig. 7. La parcelle à la superficie de 2200 m² à Łomnica. La partie de récréation distinctement séparée de la partie de ferme (selon J. Michalak 1978, p. 75)

1 — maison d'habitation, 2 — grange, 3 — poubelle, 4 — bâtiment servant à loger le cheptel vif, 5 — puits, 6 — cave de terre, 7 — fosse à fumier, 8 — toilettes sans eau courante

W wiejskiej sieci osadniczej, w niektórych rejonach kraju pojawiają się coraz wyraźniej jednostki osadnicze złożone z drugich domów (J. Groch 1977, J. Michalak 1981, A. Matczak 1982). Niestety należy podkreślić niedostatek opracowań z tego zakresu.

Niektórzy z autorów (W. Kosiński 1980b) wskazują na destrukcyjny wpływ budownictwa wypoczynkowego (domy wczasowe, pensjonaty, drugie domy) na krajobraz wiejski, dający w efekcie zmianę zabudowy wiejskiej na miejską.

4. PRZEMIANY LUDNOŚCIOWE I SPOŁECZNE

Rozwój turystyki na terenach wiejskich — jak podkreślają liczni francuscy autorzy (B. Barbier 1977, M. Bonneau 1978, 1983, A. Soulier 1973, B. Brunet, M. C. Dionnet 1971 i in.) — jest

jednym z czynników wpływających na zahamowanie stałego odpływu ze wsi ludności, zwłaszcza młodej, a w konsekwencji na kształtowanie się prawidłowej struktury wieku na terenach rolniczych. Jest to wynikiem m. in. tworzenia nowych miejsc pracy w handlu, rzemiośle, budownictwie oraz biurach obsługi, informacji i reklamy, a także w tzw. przemyśle turystycznym. Podobne procesy można zaobserwować także w Polsce. K. Przecławski (1979) stwierdza, iż w miejscowościach i regionach turystycznych obserwuje się z jednej strony — mniejszy niż gdzie indziej odpływ młodzieży ze względu na możliwość w znalezieniu zatrudnienia, z drugiej zaś — napływ ludności w wieku produkcyjnym ze względu na stosunkową łatwość zarobku.

Rozwój turystyki i wypoczynku w miejscowościach wiejskich powoduje zmniejszanie się liczby zatrudnionych w rolnictwie czy rybołówstwie, a także przyczynia się do powstawania nowych miejsc pracy i zawodów związanych z obsługą ruchu turystycznego.

W opracowaniach francuskich zwraca się uwagę na fakt, iż wspólnie coraz częściej wsie z drugimi domami stają się wsiami, w których zamieszkują emeryci. Ankieta przeprowadzona na początku lat siedemdziesiątych w 20 gminach w l'Arrière-Pays (Langwedocja) wykazała, że już wówczas wśród właścicieli drugich domów aż 28% stanowili emeryci (A. Soulier 1974). Dom bowiem służący jako druga rezydencja — po przejściu właściciela na emeryturę — staje się rezydencją podstawową (M. Bonneau 1974). Jest to także pewien aspekt funkcji rekreacyjnej, jednakże odmiennej od tej z poprzedniego okresu, gdy domy te były wykorzystywane w okresie najczęściej letnim oraz podczas weekendów. Tak więc na terenach wiejskich w wyniku rozwoju funkcji turystycznych tworzy się nowe bardziej złożone społeczeństwo.

Wielu autorów — zwłaszcza polskich (M. Bonneau 1983, P. George 1963, T. Jarowiecka 1978, J. Herma 1979, R. Livet 1971, J. Łaciak 1984, A. Moniak 1975, P. Ostrowski 1984, P. Ostrowski, Z. Skórzyński 1984, K. Przecławski 1979, Z. Seręga 1974, A. Ziemiński 1973) wskazuje w swych pracach na zmiany, jakie dokonują się w wyniku kontaktu ludności miejscowej z turystami w sferze struktur społecznych. Zmiany te obejmują wiele dziedzin życia — poczynając od najprostszych, codziennych przyzwyczajzeń, sposobów ubierania się, odżywiania, kształtowania nowych zachowań, norm postępowania itp. po zmiany mentalności czy systemów wartości. Podkreśla się, iż jest to dyfuzja miejskich wzorów życia na tereny wiejskie. Należy zaznaczyć, iż w tej sferze praktycznie nie jest możliwe oddzielenie wpływów turystyki od wpływów związanych z ogólnym rozwojem, a upowszechnionych przez radio, telewizję czy publikacje,

niemniej jednak rola bezpośrednich kontaktów odgrywa dość istotne znaczenie.

Omówione przemiany zmierzają w kierunku przekształceń tradycyjnych form gospodarki i życia niektórych wsi w bardziej nowoczesne, zbliżone do tych, które występują w miastach. W wielu opracowaniach podkreśla się, iż rozwój turystyki i wypoczynku na terenach wiejskich, w obecnych czasach, jest jedną z poważniejszych przyczyn postępujących procesów urbanizacyjnych (R. Livet 1971) czy procesów deruralizacyjnych (A. Blanc 1970, M. Drzewiecki 1980) lub procesów modernizacji wsi (F. W. Mleczko 1974). Wprowadzone zostało także pojęcie urbanizacji turystycznej (M. Bonneau 1978). Nie ma bowiem zgodności co do określenia tych procesów, w wyniku których następuje zanik charakterystycznych cech wiejskich.

Jak wynika z dokonanego przeglądu piśmiennictwa, rozwój turystyki i wypoczynku sprzyja przekształceniom osadnictwa wiejskiego, jest jednym ze znaczących czynników tych przemian. Zmiany, jakie dokonują się pod wpływem tego rozwoju są zależne od wielu czynników, przede wszystkim od skali rozwoju ruchu turystyczno-wypoczynkowego na danym terenie, a także od formy tego ruchu.

Ze względu na znacznie wcześniejszy we Francji rozwój masowego wypoczynku na terenach typowo wiejskich, a także ze względu na większe możliwości oraz większą różnorodność form zakwaterowania, przemiany, jakie dokonały się w osadnictwie wiejskim w tym kraju są bardziej ewidentne niż w Polsce.

Francuska literatura geograficzna na temat zmian przestrzennych w osadnictwie wiejskim (poza strefą wybrzeży i gór) — mimo iż także fragmentaryczna — jest znacznie bogatsza niż polska. Na jej podstawie wydzielić można 3 fazy przekształceń dokonujących się w wiejskich jednostkach osadniczych pełniących funkcje wypoczynkowe.

Faza pierwsza — jej początki sięgają lat pięćdziesiątych obecnego stulecia. Charakteryzuje się adaptacją domów mieszkalnych byłych rolników przez ich dzieci lub krewnych (mieszkańców miast) na drugie rezydencje. Pojawiają się także inne różnorodne formy zakwaterowania turystycznego głównie najemczego (pokoje do wynajęcia, wiejskie mieszkania wakacyjne, camping-carawaning na fermach, wioski wakacyjne, rodzinne domy wakacyjne itd.). Dla celów tych przystosowuje się bądź domy rolników, bądź stare niekiedy opuszczone budynki niemieszkalne. Funkcjonują one obok tradycyjnych form, takich jak hotele wiejskie.

Faza druga odznacza się pojawieniem — w znacznych rozmiarach — nowego budownictwa drugich domów na działkach zakupionych od rolników lub od władz gminnych. Następuje również szybki rozwój po-

zostałych form zakwaterowania turystycznego. Zmienia się w tym okresie wyraźnie układ przestrzenny wsi i fizjonomia jej zabudowy. Główną rolę ze względu na liczbę, odgrywają jednak drugie domy. Pojawienie się powszechnie używanego określenia „wsi z zamkniętymi okiennicami” (z powodu wykorzystywania drugich domów tylko w czasie urlopów lub weekendów) wskazuje na rangę zjawiska. W sposób wyraźny zmienia się na obszarach wiejskich powierzchnia użytkowana rolniczo, rosną ceny ziemi, zmniejszają się przeciętne powierzchnie zakupionych działek. Dochody z turystyki odgrywają istotną rolę w budżetach rodzin rolniczych.

Faza trzecia — potęguje się zjawisko odchodzenia od zajęć rolniczych do zajęć związanych z obsługą ruchu turystycznego. Budynki mieszkalne, a także związane z produkcją rolniczą przebudowuje się na cele wypoczynkowe (głównie typu najemczego). Następuje wyraźna zmiana funkcji działek w obrębie wsi. Budynki wykorzystywane uprzednio jako drugie domy stają się rezydencjami podstawowymi dla ich użytkowników, którzy po zakończeniu pracy zawodowej w miastach przenoszą się na stałe na wieś. Tworzy się więc nowe społeczeństwo złożone z byłych mieszkańców miast. W efekcie wieś traci tradycyjną funkcję związaną z produkcją rolną.

Przemiany wsi, jakie dokonały się w Polsce pod wpływem rozwoju turystyki i wypoczynku są mniej ewidentne, a także nie znajdują należytego odzwierciedlenia w literaturze przedmiotu. Analogicznych jak we Francji etapów przekształceń nie można wydzielić na podstawie literatury.

Rozwijający się w Polsce, po zakończeniu II wojny światowej, ruch wypoczynkowy był związany głównie z ośrodkami zorganizowanych wczasów pracowniczych lub kolonii letnich dla dzieci, w mniejszym zaś stopniu z wynajmem kwater prywatnych. Ta ostatnia forma zakwaterowania wypoczynkowego przyczynia się do wzrostu dochodów, które z kolei mają wpływ na rozwój nowego budownictwa mieszkaniowego, przystosowanego często dla celów wypoczynkowych, wykraczającego znacznie swymi rozmiarami ponad potrzeby rodzin budujących. Jest to w polskich warunkach pierwsza faza przekształceń, które dokonują się w obrębie wsi.

Druga faza jest związana ze znacznym rozwojem budownictwa drugich domów — głównie poza obszarem zwartej zabudowy wsi — oraz zakładowych ośrodków wypoczynkowych, a także z dużym wzrostem wynajmu kwater prywatnych. Następuje w tym okresie znaczny rozwój budownictwa mieszkaniowego nastawionego na wynajem kwater. Procesy te powodują wyraźne zmiany w układach przestrzennych i fizjonomii wsi.

Wydaje się, iż osadnictwo wiejskie w Polsce czeka ją w przyszłości fazy przemian podobne do tych, które wystąpiły we wsiach francuskich. Jak wynika z obserwacji, obecnie uwidacznia się i to w formie śladowej zaledwie faza pierwsza. Zjawisko adaptacji wiejskich domów rodzinnych na drugie domy praktycznie nie występuje. Obserwuje się natomiast — w nieznacznej skali — zakup przez mieszkańców miast starych domów rolniczych i ich przystosowywanie dla potrzeb wypoczynku.

Brak szerszych badań w Polsce w tej dziedzinie nie pozwala na pełną ocenę występujących skutków rozwoju turystyki i wypoczynku na terenach wiejskich. Wynika więc potrzeba prowadzenia badań szczegółowych, a zwłaszcza dotyczących przemian:

- wiejskiej sieci osadniczej;
- układów funkcjonalno-przestrzennych wsi;
- zabudowy działek;
- struktur demograficznych, struktur zatrudnienia ludności;
- konsumpcji terenów wiejskich przez turystów.

Badania te winny dotyczyć osadnictwa wiejskiego różnych stref atrakcyjności przyrodniczej i w konsekwencji doprowadzić do prognozowania przemian wiejskiej sieci osadniczej pod wpływem rozwoju turystyki i wypoczynku.

PIŚMIENNICTWO

- Barbier B., 1977, *Les résidences secondaires et l'espace rural français*, „Norois”, N° 95, s. 11—20.
- Béteille R., 1976, *Quelques formules originales de tourisme en milieu rural dans le département de l'Aveyron*, „Travaux du Centre Géographique d'Etudes et de Recherches Rurales”, Tourisme en espace rural., N° 8, Université de Poitiers.
- Béteille R., 1976, *Le tourisme en milieu rural en France*, „Information Géographique”, N° 4, s. 174—190.
- Berger A., Lacombe P., Soulier A., 1970, *Espace rurale et transactions foncières*, „L'Economie Méridionale”, N° 71.
- Blanc A., 1970, *Résidences secondaires et deruralisation du village français*, Rev. Roumaine Géol. Géogr., N° 1, s. 117—121.
- Bonneau M., 1973, *Tourisme et transformation des campagnes dans l'ouest de la France: exemple de l'habitat*, [w:] *La modernisation des campagnes*, Comité National Français de Géographie. Commission de Géographie Rural.
- Bonneau M., 1974, *Tourisme et transformation des campagnes dans l'ouest de la France: l'exemple de l'habitat*, „Geographia Polonica”, N° 29, s. 119—140.
- Bonneau M., 1978, *Le fait touristique dans la France de l'ouest: contribution à une recherche sur le tourisme rural*, Rennes, s. 1490, Aneks s. XIII.
- Bonneau M., 1979, *Récréation et tourisme rurale en France*, „Recherches de gé-

- ographie rurale", Hommage au professeur Frans Dussart, N° hors série du Bulletin de la Société Géographique de Liège, vol. 2, s. 779—790.
- Bonneau M., 1983, *La tourisme rural en France et ses conséquences pour l'espace rural*, Colloque franco-espagnol sur l'aménagement, l'utilisation et la protection de l'espace rural, Casa de Velasquez Madrid, 18—23 avril.
- Bonneau M., 1984, *Tourisme et loisirs en milieu rural en France: bilan de trente années de recherches géographiques*, „Revue de Géographie de Lyon”, vol. 59, N° 1—2, s. 51—61.
- Boyer M., 1972, *Le tourisme*. Editions du Seuil, Paris.
- Brunet P., Dionnet M. C., 1971, *Tourisme et vie rurale dans le nord du Pays d'Auge (Normandie)*, [w:] *L'habitat et les paysages ruraux d'Europe*, Comptes rendus du symposium tenu à Liège du 29 juin au 5 juillet 1969, vol. 58, Université de Liège.
- Clary D., 1984, *Tourisme, urbanisation et organisation de l'espace: le littoral Bas-Normandie*, „Bulletin de l'Association de Géographes Français” N° 500—501, s. 125—131.
- Cribier F., 1967, *Les conséquences de l'implantation des résidences secondaires dans le Bassin Parisien*, „Urbanisme”, janvier.
- Cribier F., 1969, *Le grande migration d'été des citadins en France*, Thèse Lettres, Paris.
- Cribier F., 1974, *Les résidences secondaires des citadins dans les campagnes rurales*, „Problèmes économiques”, 27 mars.
- Dewailly J. M., 1973, *Tourisme et espace rural dans la région du Nord*, „Hommes et Terres du Nord”, Bulletin de la Société de Géographie de Lille, N° 2, s. 21—36.
- Desplanques H., 1973, *Une nouvelle utilisation de l'espace rural en Italie: l'agritourisme*, Ann. Géogr., z. 1, s. 151—164.
- Drzewiecki M., 1979, *Metody i wyniki badań wpływu turystyki na rozwój ekonomiczny terenów wiejskich*, „Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie”, nr 20.
- Drzewiecki M., 1980, *Rola turystyki w rozwoju ekonomicznym wsi pomorskich*, Warszawa.
- Gazes G., 1973, *Tourisme et aménagement de l'espace rural. Elements de réflexion*, „Travaux de l'Institut de Géographie de Reims”, N° 13—14, s. 77—90.
- Gaziński M., 1972, *Badanie wpływu funkcji rekreacyjnych na dochody pieniężne ludności*, „Problemy Ekonomiczne”, nr 2/42.
- George P., 1963, *Anciennes et nouvelles classes sociales dans les campagnes françaises*, „Cahiers internationaux de sociologie”, N° 1, s. 3—22.
- Ginier J., 1971—1972, *Le tourisme finistérien*, „Norois”, N° 71, s. 573—600, N° 72, s. 103—114.
- Groch J., 1977, *Letnie domki na Zarabiu jako przykład budownictwa rekreacyjnego dla mieszkańców Krakowa*, „Folia geographica”, Series Geographica-Oeconomica, vol. 10, s. 129—140.
- Herma J., 1979, *Przemiany społeczno-kulturalne w regionie pod wpływem turystyki*, „Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie”, nr 18, s. 129—147.
- Jackowski A., 1971, *Wpływ turystyki na kształtowanie się dochodów ludności pow. Nowy Targ*, „Folia geographica”, vol. 4.
- Jarowiecka T., 1977, *Rola turystyki w regionie*, [w:] *Turystyka w województwie nowosądeckim. Materiały z konferencji poświęconej problemom praktyczno-naukowym*, Krynica 5—6 II 1973, Kraków—Nowy Sącz.
- Jarowiecka T., 1978, *O niektórych możliwościach powstawania negatywnych zjawisk pod wpływem turystyki w środowisku odwiedzonym*, [w:] *Spoleczne*

- potrzeby i uwarunkowania rozwoju turystyki i rekreacji w Polsce, „Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie”, nr 18.
- Kiesler A., 1967, *Ekonomiczna opłacalność usług świadczonych na rzecz turystów na przykładzie woj. krakowskiego*, „Problemy Ekonomiczne”, nr 1, s. 15–24.
- Kiesler A., 1968, *Wpływ turystyki na dochodowość ludności (na przykładzie pow. nowotarskiego)*, „Problemy Ekonomiczne”, nr 2, s. 3–20.
- Kornak A., 1976, *Miejsce turystyki w rozwoju województwa jeleniogórskiego*, „Prace Naukowe AE we Wrocławiu”, nr 99, s. 191–223.
- Kosiński W., 1980a, *Kształtowanie zespołów wypoczynkowych na obszarach wiejskich*, „Miasto”, z. 5, s. 19–29.
- Kosiński W., 1980b, *Stan i perspektywy odnowy krajobrazu wsi polskiej*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 10, s. 128–137.
- Król A., 1979, *Wpływ turystyki na obroty handlu detalicznego w gminach o funkcjach turystycznych*, „Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie”, nr 20, s. 97–104.
- Kruczała J., 1972, *Rola turystyki w aktywizacji ekonomicznej regionów*, „Problemy Ekonomiczne”, nr 2, s. 21–22.
- Livet R., 1971, *Quelques exemples d'urbanisation des campagnes dans le Sud-Est français „L'habitat et les paysages ruraux d'Europe”*, Comptes rendus du symposium tenu à Liège du 29 juin au 5 juillet 1969, vol. 58, Université de Liège.
- Łaciak J., 1984, *Turystyka a postawy mieszkańców wsi letniskowych*, [w:] *Turystyka a człowiek i społeczeństwo*, Warszawa, s. 173–195.
- Matczak A., 1981, *Tereny wypoczynkowe w strefie podmiejskiej Łodzi*, „Miasto”, z. 6, s. 9–14.
- Matczak A., 1982, *Funkcja wypoczynkowa strefy podmiejskiej Łodzi*, maszynopis pracy doktorskiej, Łódź.
- Matczak A., 1984, *Próba wykorzystania analizy morfologicznej do określenia funkcji wypoczynkowej osiedli w strefie podmiejskiej Łodzi*, „Problemy Turystyki”, z. 2, s. 93–97.
- Michalak J., 1973, *Budownictwo indywidualne w wybranych rejonach rekreacyjnych*, „Materiały i Studia”, Instytut Gospodarki Mieszkaniowej, z. 12/236/73.
- Michalak J., 1978, *Przestrzenne zagospodarowanie wsi letniskowych*, Warszawa.
- Michalak J., 1981, *Indywidualne domy rekreacyjne*, Zespół Wydawnictw Instytutu Kształtowania Środowiska, Warszawa.
- Michel J. P., 1974, *Le tourisme rural: une solution partielle à la renovation rurale du Massif Centrale*, „Geographia Polonica”, nr 29, s. 141–151.
- Młeczko F. W., 1974, *Urbanisation, modernisation, ou...?*, „Geographia Polonica” nr 29, s. 153–156.
- Moniak A., 1975, *Niektóre socjologiczne aspekty turystyki w odniesieniu do problematyki regionu*, „Rocznik Koszaliński”, nr 11.
- Nowakowska A., 1977, *Ekonomiczno-organizacyjne aspekty rozwoju gospodarki turystycznej na terenach wiejskich*, „Zeszyty Naukowe AWF w Krakowie”, nr 20, s. 125–131.
- Ostrowski P., 1984, *Przemiany stosunków międzyludzkich w społecznościach lokalnych regionów turystycznych*, [w:] *Turystyka a człowiek i społeczeństwo*, Warszawa, s. 135–146.
- Ostrowski P., Skórzyński Z., 1984, *Turystyka a przemiany społeczności odwiedzanych*, [w:] *Turystyka a człowiek i społeczeństwo*, Warszawa, s. 125–134.
- Peretiatkowicz R., 1968, *Organizacja ośrodków handlowo-usługowych dla obsługi ruchu turystycznego na wsi i w małych miasteczkach*, „Problemy Ekonomiczne”, nr 2.
- Preau P., 1976, *Le tourisme rural, aspect de la transformation profonde de la*

- compagne*, „Travaux du Centre Géographique d'Etudes et de Recherches Rurales”, N° 8, Université de Poitiers.
- Przeclawski K., 1981, *Socjologiczne problemy turystyki*, Warszawa.
- Renucci J., *Les résidences secondaires en France*, „Revue de Géographie de Lyon”, vol. 59, N° 1—2, s. 29—40.
- Rogalewska B., 1980, *O strukturze przestrzennej budownictwa letniskowego w Polsce*, „Przegląd Geograficzny”, t. 52, z. 3, s. 575—582.
- Seręga Z., 1974, *Wpływ turystyki na zróżnicowanie społeczno-zawodowe małych społeczności lokalnych*, „Ruch Turystyczny”, z. 3—4, s. 49—69.
- Soulier A., 1973, *Tourisme et mutations rurales dans l'Arrière-Pays languedocien*, [w:] *La modernisation de campagnes*, Comité National Français de Géographie, Commission de Géographie Rural.
- Soulier A., 1974, *Tourisme et mutations rurales dans l'Arrière-Pays Languedocien*, „Geographica Polonica”, nr 29, s. 132—140.
- Strzeszewski M., Węgliński J., 1969, *Ekonomiczne oddziaływanie turystyki na mikroregiony*, Warszawa, s. 54.
- Surówka D., 1973, *Wpływ ruchu turystycznego na obroty jednostek handlowych w miejscowości Szczyrk*, „Problemy Ekonomiczne”, nr 1.
- Sztukowska T., 1976, *Ekonomiczne znaczenie turystyki dla powiatu augustowskiego w 1973 r.*, „Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki”, nr 4/32, s. 31—55.
- Wandel G., 1973, *Rozwój wsi Charzykowskiej pod wpływem turystyki*, „Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki”, nr 9, s. 31—34.
- Wawrzyniak S., 1980, *Ekspansja ludności miast na tereny wiejskie*, [w:] *Wies polska 2000*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 110, s. 55—75.
- Wodejko S., 1969, *Miejsce turystyki w życiu społeczno-gospodarczym wsi Żegocińska*, „Ruch Turystyczny”, s. 11, Materiały i Dokumenty, nr 1/29, s. 91—119.
- Ziemilski A., 1973, *Zmiany społeczne pod wpływem rozwoju turystyki*, „Biuletyn Informacyjny Instytutu Turystyki”, nr 4—5, s. 18—23.
- Zygmontowicz T., 1967, *Ekonomiczne problemy rozwoju turystyki w Polsce*, „Biuletyn Informacyjny”, GKKFiT, t. 7, s. 12.

Dr Elżbieta Dziegieć
Zakład Geografii Miast i Turyzmu
Instytutu Geografii Ekonomicznej
i Organizacji Przestrzeni
Uniwersytetu Łódzkiego
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
10 września 1986 r.

RÉSUMÉ

L'objectif de l'article est de préciser les étapes et les moyens s'opérant dans la colonisation rurale sous l'influence du tourisme et du repos à la lumière de la littérature polonaise et française. La confrontation des travaux édités en Pologne et ceux venant de France est utile et motivée, parce que dans ces pays, vu les différences des niveaux du développement social et économique et, par conséquent,

l'aisance de la société, les transformations s'opérant à la campagne sous l'influence de la fonction touristique et de repos, sont aux étapes différentes. Les moyens de ces changements sont aussi divers. Démontrer les transformations des villages français c'est en même temps présenter les perspectives de ce qui attend la colonisation rurale en Pologne.

Dans la première partie de l'article, on a caractérisé les dimensions du mouvement de repos hors des villes, les formes d'installation et les conséquences économiques résultant du repos sur les terrains ruraux. Dans la deuxième, on s'est concentré sur les changements physiologiques, spatiaux et de population s'opérant au sein de la campagne. La revue de la littérature a permis de distinguer quelques phases des changements dans les villages polonais et français remplissant les fonctions de repos. Ces changements sont résultat du développement de différentes formes d'installation touristique et de repos et avant tout celle des résidences secondaires.

En France, ce qui caractérise la première phase se rapportant aux années cinquante, c'est l'adaptation de vieilles maisons d'habitation (d'anciens paysans) par leurs enfants ou parents (habitants des villes) aux résidences secondaires. D'autres formes diverses d'installation touristique et de repos existent aussi. La deuxième phase se distingue par les dimensions considérables de la construction des résidences secondaires. La définition: „La campagne aux volets fermés" caractérise cette période. Aussi d'autres formes de l'installation touristique se développent rapidement. Par conséquent changent la disposition spatiale de la campagne et la physiologie de son aménagement. La superficie des terres cultivées diminue, le prix de la terre augmente, donc les superficies des parcelles acquises diminuent aussi. Les revenus du tourisme jouent un rôle essentiel dans les budgets des familles d'agriculteurs. Le phénomène d'abandonner les travaux agricoles et de servir le mouvement touristique caractérise la troisième phase. Les maisons d'habitations et les bâtiments liés à la production agricole sont reconstruits dans le but de garantir le repos (principalement aux locataires). Les résidences secondaires utilisées auparavant pendant les week-ends et les vacances deviennent résidences habituelles pour ces usagers qui, ayant terminé leur travail professionnel déménagent et s'installent à demeure à la campagne. En effet, la campagne perd sa fonction traditionnelle liée à la production agricole.

Les changements qui se sont opérés en Pologne sous l'influence du tourisme et du repos sont moins évidents et ne se reflètent pas convenablement dans la littérature objective. La littérature existante ne permet pas de distinguer les étapes analogues à celles observées en France. Le mouvement de repos qui se développait en Pologne après la IIème guerre mondiale était lié avec les centres des loisirs organisés, plus rarement avec le louage des logements privés. Les transformations dans l'aménagement de la campagne se font voir avec l'apparition des résidences secondaires (les années soixante) et aussi avec le louage des logements privés. Cette dernière forme de l'installation pour le repos contribue à l'augmentation des revenus, et celle-ci occasionne le développement de la nouvelle construction d'habitation adaptée aux besoins du repos. Dans la réalité polonaise, c'est la première phase des transformations qui s'opèrent à la campagne. La deuxième phase est liée au développement considérable des résidences secondaires, principalement en dehors de l'aménagement compact du village, et des centres de repos organisés par les établissements industriels et autres, ainsi qu'à l'accroissement du louage des logements privés. A cette époque-là, a lieu le développement remarquable de la construction d'habitation. Le but que se proposent les propriétaires est de louer les logements

aux villageois. Ces processus entraînent de sensibles changements dans la disposition spatiale et la physionomie de la campagne.

Il semble que la colonisation rurale en Pologne passera par les phases de transformation pareilles à celles qui ont eu lieu dans les villages français.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

The article aims at determination of stages and types of transformations occurring in the rural settlement system due to development of tourism and recreation. The analysis has been performed in the light of the Polish and French literature. Comparison of the studies from Poland and France seems to be both purposeful and justified, because in these countries — as a result of their different levels of the socio-economic development and the ensuing difference in wealth — transformations of the countryside taking place under influence of the touristic-recreational functions have reached differing stages. The types of these transformations are different as well. Presentation of transformations witnessed by the French villages may reveal prospects lying ahead of the Polish rural settlement.

The first part of the article discusses the size of non-urban recreational movement, forms of accommodation and economic consequences resulting from development of recreation on rural areas. In the second part of the article, the attention has been focussed on physiognomical, spatial and demographic changes in the villages.

The performed review of the literature allowed to distinguish particular phases (stages) in transformations of the Polish and French villages carrying out recreational functions. These transformations are a result of developing various forms of touristic-recreational accommodation, and especially the co-called „second houses”.

In France, the first phase, the beginnings of which date back to the fifties, is characterized with adaptation of the old residential buildings (of former farmers) by their children or relatives (town dwellers) for their „second houses”. There also appear other, diverse forms of touristic-recreational accommodation. The second phase is characterized with considerable dimensions of new construction of the second houses. A characteristic term for this period is that of „a village with closed shutters”. This is accompanied by rapid development of the remaining forms of touristic accommodation. Consequently, major changes can be observed in the spatial lay-out of villages and in physiognomy of their built-up areas. Acreage of arable lands tends to decrease, prices of land go up, and average area of purchased building plots shrinks. Incomes from tourism begin to play a significant role in budgets of peasant families. The third phase is connected with the phenomenon of increasingly more intensive abandoning of agricultural jobs in favour of those connected with provision of touristic services. Residential buildings as well as those formerly used for agricultural production purposes are remodelled to be used for recreational purposes (mainly of rental type). The buildings utilized pre-

viously as the second houses become main residences for their users, who on retiring from their professional work in towns move to villages for good. Consequently, the village loses its traditional function connected with agricultural production.

Rural transformations, which occurred in Poland under influence of developing tourism and recreation are less evident. Neither have they found their proper reflection in the literature of the subject. The available literature does not allow to distinguish the phases of transformations corresponding to those in France.

The recreational movement developing in Poland after the end of the Second World War was connected mainly with centres of organized vacation for employees and, to a smaller degree, with rental of private accommodation. Transformations in building development of villages become visible along with appearance of the second houses (the sixties), and also along with development of the rental system of private accommodation in some regions of the country. The latter form of recreational accommodation contributes to growth of incomes, which exerts, in turn, its influence on expansion of new residential housing construction being often adapted to recreational purposes. This is the first phase of transformations in the Polish conditions taking place in the countryside. The second phase is connected with a considerable expansion of construction of the second houses — mainly outside densely built-up village areas, holiday centres belonging to particular enterprises, as well as with a considerable intensification of rental of private accommodation. During this period, there can be observed a dynamic development of housing construction oriented at rental of private accommodation. These processes cause visible changes in spatial-development systems and in physiognomy of villages. It seems that the rural settlement system in Poland will go through the phases of transformations similar to those which took place in French villages.

Translated by Leszek Podbielski